

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

BOTSENWA BA MOPITLWE

Ipeele matlho mo dijwalweng

GO TLHOLA GO TSWELETSWA DIJWALWA TSA GAGO GONTLHA E E SIAMENG KA NAKO YA GO MELA GO KA NNA TLHASELO KA GORE GO TLHOLA GO NA LE DITIRAGALO TSE DINTSI TSE DI DIRAGALANG, MME NAKO E O E TSHOTSENG GA E LEKANE GO DIRA TSOTLHE. GO NNA LE LEANO LE LE TLHAMALETSENG GO BOTLHOKWA TOTA. FA DILO DI SA TSAMAYE JAAKA RE AKANYETSE, MME KA TLWAELO KE JAAKA GO NTSE MO TIKOLOGONG YA BOLEMIRUI, RE TSHWANETSE GO FETOLELA MO 'BOLAODIMOSENKEKENG'.

Bontsi ba ditiragalo tsa bolemirui di tlhomilwe mo kgono ya gago ya go fenza kgatelelo ya bolaodi. Rudyard Kipling o boka mo lebokong

Gavin Mathews, Selekanyo sa Bachelor sa bolaodi ba tikologo. Romela emeile go gavmat@gmail.com

la gagwe 'FA'; ka go re: 'Fa o ka tshwara tlhogo ya gago fa botlhe ba o leng le bona ba latlhogelwa tsa bona mme ba re molato ke wena ... o tlaa nna monna morwaaka.' Jalo, ke tshepa gore o ka re: 'Fa o ka tshwara tlhogo ya gago fa madubedube a tlhasela – o tlaa nna molemirui.'

Botsenwa ba mopitwe...

MAFOKO A GA... Du Toit van der Westhuizen

AO KA DUMELA GORE KGAOLO YA NTLHA YA DIKGWEDINNE YA NGWAGA O E SETSE E RATILE GO FETA? E KETE RE FEDITSE GO JWALA MALOBA A MAABANE FELA MME DIJWALWA TSA SELEMO DI SETSE DI SIMOLOLA O GOLA. SETLHA SA GO JWALA SE SE FETILENG SE NE SE LE SETLHA SE SE NENG SE TLETSE MATHAITHAI KA RE AMOGETSE PULA MO DIKGALONG TSE DINTSI, GA E A NA E SENG FELA KA TLADI MME GAPE LE KA MAEMO A A LENG BOKETE GO DIRISA DIDIRWA.

A ga go tshose go bona dikgaolo tse dingwe di sa amogele pula mme mo go tse dingwe e le dirwalela? Fela jalo gore balemirui ba bangwe ba sa kgone go jwala dijwalwa ka ntlha ya komelelo kgotsa ka ntlha ya dipula tse di neng di sa ne ka nako e e rileng mme ba bangwe ba ne ba sa kgone go jwala ka ntlha ya dirwalela. Go bao ba ba lekileng go jwala le bao ba ba dirileng ka kgono ya bona yothle ... le kgonne!

Balemirui, tsweetswee, se re fa o feditse go jwala wa lokela monontshagodimo mme wa gassetsa dibolayamefero o feditse mme o ka simolola go itisa. Keletso ya ka go balemirui ke go gata mothlala wa gago mo masimong a gago ka letsatsi le letsatsi. Gakologelwa, ka dipula tse di neleng ka bontsi tse bontsi ba rona ba di amogetseng masimo a lebega a le ntle tota, mme se lebale gore sekgwa se sengwe le se sengwe se na le dinoga tsa sona.

Tsaya nako, tsamaya mo masimong o iketlile, lebelela gape le gape gore a ga o bone bolwetse kgotsa/le disenyi. Jaaka o tsamaya mo masimong leka go supa dikgaolo mo dijwalwa di sa tshwaneng le kgaolokgolo ya tshimo mme ka go dira jalo o tlaa lemoga gore mathata a mo kae mo masimong a gago. Morago ga go roba o ka tsaya diteko tsa mmu mo dikgalong tseo mme wa lokela se se tlhokiwang teng moo. Go monate go amogela pula ka bontsi mme go maswabi go lemoga gore ka dipula go goroga disenyi. Baya dipalo tsa mogale wa barekisetzi ba dibolayadisenyi ba gago mo seleng ya gago mme se kabakanye go ba leletsa mogala. Gakologelwa, o ka dira tsotlhe ka tshwanno ka go dirisa monontsha o o turang, peo e e siameng mme tota le ka diterekere tse dintlentle mme fa o sa gasetse dijwalwa ka nako e e rileng mme gape le fa o sa laole mefero le disenyi ka tshwanno, tsotlhe di tlabo di latlhgilwe.

Monontsha o o siameng go feta o o ka o nayang dijwalwa tsa gago ka nako e ke go nna teng mo masimong. Itumelele tiro e o e dirileng mme poelo e tlaa nna kgolo thata! Gata mothlala wa gago mo masimong a gago.

Madume
Ntate Thabo ■

Ka kgwedi ya Mopitwe madubedube a ka tlhasela, mme ka nako e ya ngwaga ka tlwaelo a ka tla a farologane. A ka nna bolwetse, nngadule, disenyi kgotsa mathata a mangwe a a ka go tlhaselang. Ntlha e e bothokwa go a fenza ke go tshwara tlhogo mme o tshware ntlha e nngwe le e nngwe jaaka e goroga. Gakologelwa, o ka kgona go dira fela bokana ka letsatsi jaaka o ka kgona. Jalo, go botl-hokwa go laola nako ya gago ka tshwanno mme fa o tshwara bothata, dira ka bogothe mme o fetse tiro eo.

GO LAOLA NAKO JANG KA DINAKO TSA MADUBEDUBE

Thibelo e phala kalafi, ke molao o mongwe le mongwe a tshwanetse go leka go phela ka ona. Le gale, dilo tse re sa kgoneng go di bonela pele di a direga, jaaka tlhaselo ya Dibokwana ka ngwaga wa 2016 mo dikgalong tsa go uma mmidi mo Aforikaborwa ebile di sa ntse di le bothata ka dinakonako. Balemirui ba ba kgoneng go laolang tlhaselo e ka tshwanno e ne e le bao ba ba neng ba tlhola ba tlhola masimo a bona gape le gape mme ba di bona fela fa di simolola.

Go tlhola o ntse o tlhola gape le gape ke ntlha e e bothokwa thata go kgona go bona tshimologo ya bothata mo dijwalweng tsa gago. Tlhola masimo a gago gape le gape ka tshwanno. O ka kgona go nna le puseletso ya tiro e ka beke le beke ka go tsamaya mo masimong a gago go lebelela tswelelopele ya dijwalwa le botsheloba tsona. Lebelela matlhare, netefatsa goe a mo maemong a siameng mme a se na rusu mme ebile le gore a na le mmala o montle o o siameng. Tlhola dikutu tsa dimela go tloga godimo go ya tlase. Tlhola tshenyego e e ka

Lebelela matlhare, netefatsa goe a mo maemong a siameng mme a se na rusu mme ebile le gore a na le mmala o montle o o siameng.

bo e tlisiswe ke disenyi. Fa semela se simolola go medisa diako o ka sekaseka tswelelo ya tulafatso. Fa tsotlhe di bonega di siame ebile di le mo maemong a boitekanelo netefatsa go lebelela gape le gape ka dilo di ka fetoga ka bonako!

*Go bothokwa go gakologelwa gore
fa madubedube a tlhasela tsebetsebe le
tlhakatlhakano ga di rarabolole mathata,
mme jalo se tlhakane tlhogo.*

Go botlhokwa go gakologelwa gore fa madubedube a tlhasela tsebetsebe le tlhakatlhakano ga di rarabolole mathata, mme jalo se tlhakane tlhogo. Leka go tshwara tlhogo e e bonatsang gore o kgone go akanya ka kelothoko mme o nne mo go tsayang tshwetsa ka ditiragalo tsa gago. La ntlha, o tshwanetse go supa bothata ka kelothoko mme fa o belaela bonneta ba tshupetsa ya gago batla mongwe yo a ka go thusang jaaka motswerere wa malwetse kgotsa molemirui yo mongwe yo a nang kitso ebile a le yo o mo tshepang. Ka thekenoloji ya sešwa le kgono ya go tsena mo inthaneteng go botoka go supa malwetse le disenyi, j.j. Mme go sa le botoka go itshireletsa ka go netefatsa tshupetsa ya gago fa o botsa motho yo a nang kitso kgotsa tota le wa boraro.

Mo go latelang o tshwanetse go sekaseka bokana ba tshenyego ya bothata. Fa o na le kgono ya go tlhola dijwalwa tsa gago o tshwanetse go bona bothata pele bo ka senya dijwalwa tsa gago gagolo gore o sale a sa kgone go bo laola. Fa o tlhomamisitse gore bothata ke eng – mme le gore bo teng ka bokana kang mo tshimong ya gago – o tshwanetse go loga leano la go dira go Iwantsha bothata bo. Gantsi go tlaa nna mokgwa mongwe wa go dirisa khemikale ya mofuta mongwe e o ka

e dirisang

go laola bothata

– mme go dirisa e e tshwane-tseng go bothokwa thata! Rerisana le moreki-setsi wa dikhemikale wa gago go go naya tshupetsotsela mme o netefatsa go dirisa lenaneo le a le go nayang ka tlhokomelo jaaka a supile.

Gakologelwa gore o ntse o leka go fokotsa tatlhego ya madi e tshenyego ya dijwalwa tsa gago e tlaa e tlisang fa o tlogela bothata gore bo tswelele fela ka go sa bo laole. Fa dimela tsa gago di setse di godile mme di le telele go feta go kgona go dirisa terekere le sediriswa sa go gasetsa se se tlwaetsweng, o tlaa tshwanele go lebelela mekgwa e mengwe ya go dira tiro e jaaka go adima kgotsa go hira segasetsa sa maoto a matelele kgotsa go dirisa sefofane se se gasetsang. Go ka ja madi a mantsi, mme jaaka re setse re rile o tshwanetse go nagana bogotlhe ba tshenyego le tatlhego ya kumo e o ka e dirgalelwang fa o tlogela bothata mme o sa bo ele tlhoko.

BOKHUTLO

Go dira tiro ya go tlhola o ntse o tlhola gape le gape dijwalwa tsa gago ke tiro e e bothokwa tota, mme e ka nna e e itumedisang. E ka go naya nako ya go akanyetsa le go loga maano a go direga ka setlha se se latelang. Gape e ka go naya nako ya go bona dintlhakgolo. Itumelele nako e o e tlholang go tlhola dijwalwa tsa gago le go bona tswelelo ya tsona. A ditlhako tsa gago di nne maswe mme phephafatsa tlhaloganyo ya gago! ■

*You know you are on the road to success
if you would do your job, and not be paid for it.*

~ OPRAH WINFREY

BUKAKWADISO YA DISELE

ke eng mme e dirisiwa jang?

BALEMIRUI BA BA UMANG TLAKA KA GO DIRISA ME-KGWA YA SEŠWA LE DIDIRISWA TSA SEGOMPIENO BA DIRISA DISELE KA BONTSI KGOTSA KA GO FOKOTSEGA JAAKA BOKANA BA NAGA E BA E DIRISANG BO FOKOTSEGA. DILLORI TSA GO THOTHA, DIBENE TSA 4X4, DIFETLHAMOTLAKASA, DIPOMPO TSA METSI A GO NOSETSA MME LE TSE DINGWE TSOTLHE TSE DI DIRISANG DISELE DI OKETSA BOKANA BA DISELE E E DIRISIWANG KE TEREKERE KGOTSA GANTSİ DITEREKERE TSE DINTSI.

BOKANA LE BOLAODI BA TIRISODISELE

A re tsee gore bogare ba bokana ba tirisodisele ba gago ka ngwaga ka heketara ya dijwala tse o di jwalang e ka nna dilitara tse 70 ka heketara. Go ka nna godimo kgotsa tlase ga palo e go ya ka bokana ba dikilowata tsa diterekere le bophara ba didiriswa tse di di gogang mme tota le kgo-no ya dienjene tsa diterekere le pharologano ya paka go ya le mokgwa o wena o o dirisang go dirisa mmu fa e le go lema jaaka e le tlwaelo kgotsa fa e le mokgwa wa go lemolola fela.

Kabelelo e e fa godimo jalo e raya gore ke tlhotlhwa ya tirisodisele e e ka nnang R1 155 ka heketara. Bogotthe ba tirisodisele le tlhotlhwa ya go uma tlhaka ka ngwaga le ngwaga mo dikgaolong tse di farologaneng bo supiwa mo **Lenaneo la 1**.

Lebelela gore ke mokgwa wa go dira o mokgwa wena o o dirisang o tsamaelana le dipalo tse di filweng. Bogotthe ba bokana ba dissele e e dirisiwang ke metšhene le dikoloi tse dingwe mo polaseng bo tshwanetse go kopantsha le bokana bo bo neiwang mo Lenaneo la 1 go balelela tlhotlhwa yotlhe ya dissele ka ngwaga.

PHOKOLETSO YA SARS MABAPI LE DISELE

Go tshegetsa balemirui ka ntlha ya tirisomadi mme tota le madirelo a mangwe le go tlhotlheletsa go uma ga dijo go tlhomilwe thulaganyo ya

phokoletso ya tlhotlhwa ya dissele. Tuelo e ya phokoletso go ya ka bogotthe ba tiriso ya dissele e tseiwa mo lekgethong le le tseiwang mo theki-song ya mafura e e leng mo go ka nnang R3,40 ka litara. Phokoletso e e balelelwya e le 40% ya lekgethla mafura ka bophara mo go leng mo go ka nnang R1,35 ka litara. Go ka dirisiwa 80% fela e e leng dissele ya 'tshwanelo' ya bokana ba tiriso ya bogotthe ba tiriso ya dissele mo kgwebong ya bolemirui go nna motheo wa go balelela bokana ba phokoletso. Dissele ya 'tshwanelo' e tlaa nna mafura a a dirisiwa go uma fela.

Ka go dirisa Lenaneo la 1 e le tshupetso, palo ya bokana ba phokoletso ya tlhotlhwa e e ka teleimiwang e bonwa mo **Lenaneo la 2**.

Molemirui a ka swetsa mabapi le Lenaneo la 2, gore ke mo bothhomong ba mo lenaneo la 2 bofe mo a ka simololang go ikwadisa go sala morago phokoletso e e fiwang ke SARS. Go tlhoka tiro e ntsi ya go rulaganaya pego le nako e ntsi e dirisiwang go laola tleleime e e ka amogelwang ke SARS.

MATLHOKO A GO AMOGELWA A SARS

Phokoletso ya tlhotlhwa ya dissele e laolwa ka go dirisa mothale wa go phutha wa VAT mme jalo balemirui ba tshwanetse go ikwadisa go duela VAT go kgona go amogela phokoletso e, (fomo ya VAT 101). Fa go a ikwadisitse go duela VAT molemirui a ka kopa go ikwadisa go amogela phokoletso ya tlhotlhwa ya dissele ka go tlatsa fomo ya VAT 101. Tsheetswe eya go letloamaranya la SARS go bona tsotlhe tse di leng bothokwa go kgona go bona phokoletso e. Fa boikwadiso ba gago bo amogetswe, tleleime ya gago ya phokoletso ya tlhotlhwa ya dissele e ka romelwa ka dipalo tsa bokana ba tiriso ya dissele jaaka go supilwe fa godimo, mo formong ya go busetswa ya VAT 101. Go ka nna ka kgwedi le kgwedi kgotsa ka dikgwedi tse di leng rataro go ya ka maemo a go ikwadisa a gago.

Balemirui ba bantsi ba na le thulaganyo ya go laola go ela tlhoko tiriso ya dissele ka go dirisa ditlhankana tsa go folosa le tsa go duela mme ka go

kwala dibukakwadiso mabapi le ditiragalo tsotlhe tsa tiriso ya dissele mabapi le go

1 *Bogotthe ba tirisodisele le tlhotlhwa ya go uma tlhaka ka ngwaga le ngwaga.*

Bokana ba naga (diheketara)	Tiriso/dilitara ka diheketara	Bogotthe ba tiriso ka dilitara	Tlhotlhwa ya dissele ka litara	Bogotthe ba tlhotlhwa go polase
100	70	7 000	R16,50	R115 700
250	70	17 500	R16,50	R288 750
500	70	35 000	R16,50	R577 500
1 000	70	70 000	R16,50	R1 157 000
2 000	70	140 000	R16,50	R2 310 000

2 *Dipalo tsa phokoletso tse o ka di tleleimang.*

Bokana ba naga (diheketara)	Tiriso ka bogotthe/dilitara ka diheketara	Tiriso ya dissele ya 'tshwanelo' e le 90% ya bogotthe	Tiriso ya dissele e e sang ya 'tshwanelo'	80% ya tiriso ya dissele ya tshwanelo	Tleleime ya R1,35 ka litara
100	7 000	6 300	700	5 040	R6 804
250	17 500	15 750	1 750	12 600	R17 010
500	35 000	31 500	3 500	25 200	R34 020
1 000	70 000	63 000	7 000	50 400	R68 040
2 000	140 000	126 000	14 000	100 800	R136 080

3 *Sekao sa bukakwadiso ya poloko ya disele ya balemirui.*

Tihaloso			Palo	Polase		
Polokelo ya disele ya bogolobogolo			1	Wilgedraai farm		
Padi ya tshimololo – pale ya go meta kgotsa sekale sa eleketeroniki			Ditlhakana tsa go reka			
Selo	Letlha	Tekano ya go simololadilitara)	Ya go rekisetsa	Letlha	Palo ya setlhankana	Dilitara tse di amogetsweng
1	2020-02-01	12 500	Sasol	2020-02-11	S23456	2 000
2		14 410				
3		14 210				
4		14 145				
5		14 070				
6		14 025				
Tshoboko						
Kgwedi	Ferikgong	12 500			Bogotlh bo bo amogetsweng	2 000

Motswedi ke letloamaranyane la SARS

4 *Sekao sa bukakwadiso ya balemirui.*

Ditshupetso tsa GPS			Tiriso le lebaka la tiriso						Tiriso le lebaka la tiriso	Monwana wa bakgweetsi/ Ditlha-ka ntlha tsa maina/leina
Tekano pele ga tiriso	Letlha	Dilitara tse di dirisitsweng (fa tatlhego e ka nna teng kwala fa)	Tiriso ya koloi e nngwe le e nngwe kgotsa tankana ya disele e nngwe le e nngwe di supiwa ka go farologana			Lebaka la tiriso (bolela gore ke tshwanelo kgotsa ga se tshwanelo)			Tekany- etso ya go simolola go kopana le ditlhankana go tlosa tiriso	
Teka-no ya mafele- lo (dili-tara)	Letlha	Mofuta	Kho-uto	Kwadiso	Ntlha ya tiriso (mofuta)	Go le tshwa-nelo	Go se tshwa-nelo			
14 500	2020-02-12	90	Terekere	JD 1	ABC456FS	Go lema	Ee		14 410	Pule
	2020-02-14	200	Koloi ya disele	DC 1	DEF789FS	Go isa masimong	Ee		14 210	Jan
	2020-02-16	65	Terekere	MF 3	GHI192FS	Go jwala	Ee		14 145	Piti
	2020-02-22	75	Terekere	JD 2	JKL348FS	Go sega mmu	Ee		14 070	Piet
	2020-02-22	45	4x4 DC	FD 1	MNO123FS	Boikhutso		Ee	14 025	Farmer
	2020-02-26	102	Terekere	JD 1	ABC456FS	Go jwala	Ee		13 923	Joseph
	2020-02-28	577						Tekanye- tso ya mafelo	13 923	Farmer

folosetswa mo tankeng e kgolo le tiriso ya terekere, llori le bene e nngwe le e nngwe.

Ntla e, le gale, ke taolela mme SARS e amogela fela dipego tse di kwadilweng ka seatla kgotsa tsa eleketeroniki tse di rulagantsweng mo mothale o o dumelweng fa o tlathobiwa. Le fa SARS e tlaa amogela dipalo jaaka di neilwe mo fomong ya VAT 201 mo mothale o e filing, o ka gatelelwga go dumela gore ba SARS ba tlhotlhomi dibuka tsa gago ka nako e ba ratang. Tsotthe ka bobedi tsa go boloka le go aba mrre le bukakwadiso ya tiriso ya disele di tshwanetse go begwa ka go tsenelela.

Sekao sa e nngwe le e nngwe se supa tse di tlhokiwang mo **Lenaneo la 3** go ya **Lenaneo la 4**. Tswetswee, lebelela ka kelotlhoko ditlhogwana tsa ditemana go bona gore ke eng se se tlhokiwang ka semolao mme o tla

kgona go nna le leano la gore bukakwadiso ya disele e tshwanetse go nna jang. Fa o ka kgona go reka, rekela ditanka, diterekere le metshene tsa gago tsotthe dilakalekantshi tsa eleketeroniki tse di ka kgonang go bega dikits tse ka dipalo. Badirisi ba disele botlhe ba na le sesupo se se dirisiwang fa ba tlatsa ka disele. Molaodi jaanong o kgona go bona tiriso ya disele mo khompiutara kwa a leng teng ka nako e e rileng mme o kgona go laola tiriso e e bile o kgona go neela SARS pego e e nang dipalo tse di leng tsa nnete.

BOKHUTLO

Fa o rata go dumelwa go amogela phokoletso ya tlhotlhwa ya disele, dipego tse di dumelweng tse di leng tsa nnete di tshwanetse go rulagangwa mo polaseng ka mothale o o ka romelweng kwa SARS ka tshepo. ■

Balemirui le tirisomadi – tsala kgotsa mmaba?

MO ATHIKELENG E RE LEBELELA KGANG YA TIRISOMADI YA MOLEMIRUI MME RE ELATLHOKO GORE GORENG GO LE BOTLHOKWA MO KGALONG YA KGWEBO YA BOLEMIRUI MME GAPE LE GORE MAIKARABELO A MOLEMIRUI KE AFE GO NAYA LEANO LA KGWEBO LE LE SIAMENG LE LE SUPANG BONNETE MABAPI LE KGONO YA GO BUSETSA MADI A A ADIMIWANG.

TIRISOMADI YA BOLEMIRUI KE ENG?

Bodiredi ba tirisomadi ya bolemirui bo neelwa boumo, tlhomagantsho le thekiso ya bolemirui. Kadimo ya madi e ka nna ya nakokhutswane, nakomagare kgotsa nakotelele mme e ka akaretsa maano a inshorensen ya dijwalwa le diruwa. Dithulaganyo tsa go adima madi di tlhoka go itse gore di adima mang madi mme gape le gore o a adima go dirang ka ona. Fa go kopiwa go adima madi, ke maikarabelo a molemirui go aba leano la kgwebo le le tseneletseng le le siameng tota le le emetseng bonnete ba maemo le tebelelopele ya kgwebo ya gagwe ka popego ya mogopolo wa kgwebo.

Thulaganyo ya madi, ka go adima molemirui madi, totatota e nna ‘mmeletsi’ mo kgwebong ya molemirui. Go tshwanetse gore ba nne le maikaelelo a go bona poelelo e rileng fa ba mo adima madi (ka go tsaya tsalo ya madi a a adimiwang ke molemirui). Ke go re ke tiro ya yona go netefatsa gore madi a yona a beiwa mo diatleng tsa kgwebo e supang gore e na le kgono mme e loalwa ke molaodi o siameng. Mmeletsi jalo o tlala sekaseka kgwebo go tlhaloganya kgono e e ka nnang teng mme le go supa bokoa fa bo le teng.

GORENG BALEMIRUI BA TLHOKA GO ADIMA MADI?

Go na le mabaka a a farologaneng go balemirui ba ba tlhokang go adima madi. A mangwe ke a:

- **Go reka ditokelelo** – go botlhokwa go reka ditokelelo tsa go kgona go uma jaaka peo, monontsha, dibolayaditshenekegi, dibolayamefero, le mafura, jalo le jalo, mme tlhotlhwa ya tsona e ntse e oketseg. Fa molemirui a se na madi go jwala dijwalwa mme le go netefatsa gore di nne le kgono ya go mela ka tshwanno, bogolo go simolola a se di jwale. Tlhotlhwa e e kwa godimo ya ditokelelo e bona balemirui ba bantsi ba tshepha go adima madi go di reka.
- **Go reka didiriswi** – go ka nna go tokafatsa kgono ya go uma kgotsa go dira ka tshwanno go kgonisa molemirui go kgona go farolgantsha ditiragalo tsa gagwe mo polaseng ya gagwe.
- **Laola tekeletso ka tshwanno** – maemo a madi a molemirui a mo kgonisa go reka inshorensen go sireletsu dijwalwa, diruiwa le mafelo a go boloka ka nako ya ditekeletso tse dints.
- **Peeletso mo nageng ya bolemirui** – se khutle go tokafatsa, aga meago e tlhokiwang, epa didiba ebole aga matamo, tokafatsa mebu ka go beeleta go reka kalaka le tiriso ya lenaneo la go dirisa monontsha, jalo le jalo.
- **Tokafatsa ditshono tsa go rekisa** – fa molemirui a tshegetswa ka ntla madi o mo maemong a go kgona go boloka kumo ya gagwe mme go e rekisa go tshono ya tlhotlhwa e e kwa godimo e goroga, e seng go dumela tlhotlhwa e e neiwang kwa marekisetsong fa thobo e tswa mo masimong. Ke yona nako e tlhotlhwa e le tlase ka ntla ya go nna teng ga kumo ka go oketseg. Go nnile bothokwa ka go oketseg go baumi ba mmidi go tsaya karolo mo bokamosong ba marekisetso. Maemo a siameng ka ntla ya madi a thatafatsa ebole a naya maatla go kgona go reka le go rekisa ka nako ya ‘peeletso’ le tlhoka’ mo go tshegetsang ka thekiso ya mmidi.

Jenny Mathews, Mokwadi wa Pula Invula. Romela e meile go jennymathews@grainsa.co.za

JAAKA DITHULAGANYO TSA MADI DI KA TLHOTLHOMISA DINTLHA TSA TEKELETSO TSA KGWEBO YA BOLEMIRUI

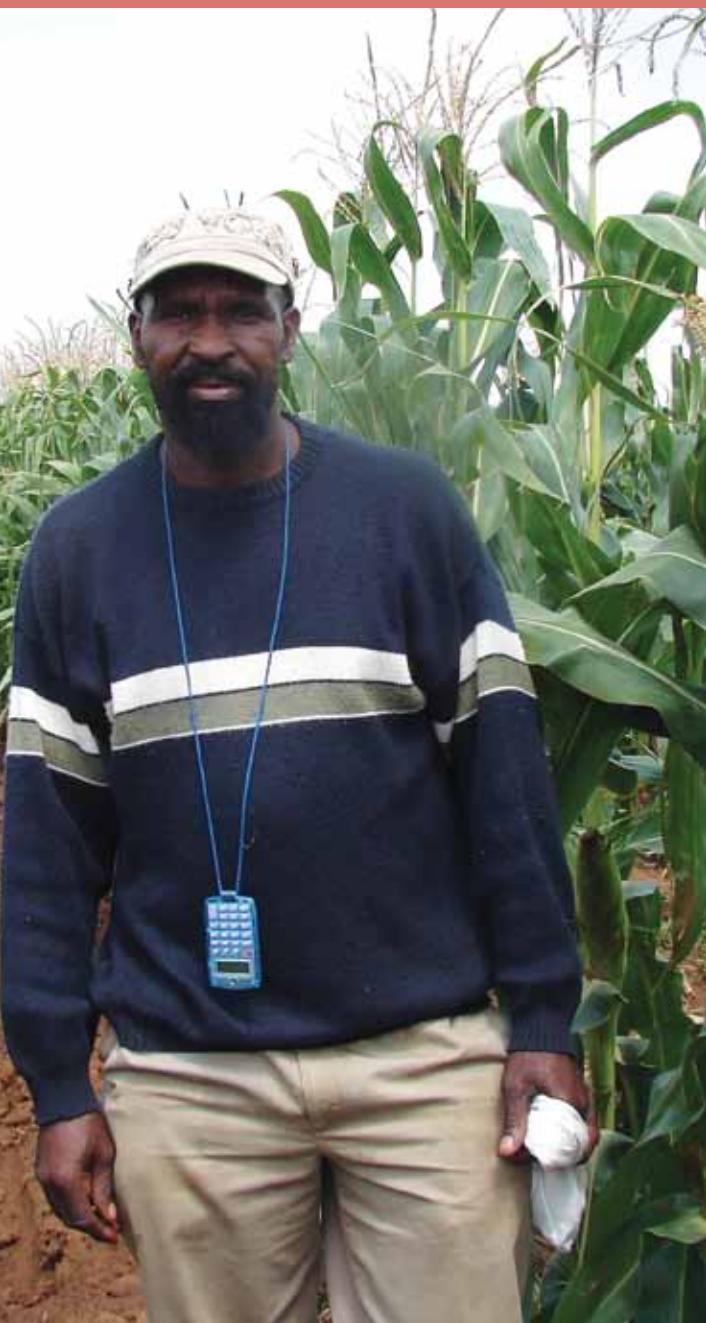
Go amogelesega ka bophara gore balemirui ba tlala batla go adima madi ka dintlha tse di farologaneng mme dithulaganyo tse di adimang balemirui madi, dibanka le tsa kgwebo ya bolemirui di eletsegga go lebelela kopo ya go adima madi ya balemirui. Go na le dintlha tse di leng bothokwa tse balemirui ba tshwanetseng go di ela tlhoko fa ba batla go kopa madi. Babeeletsi ba tlhoka go tlhaloganya mateng a go kgona go fenza ditekeletso a gago ka gore ke ona a a laolwa ke wena, tlelaemet, kgono ya go uma, ditekeletso tsa marekisetso, tlhotlhwa ya ditokelelo le tse dingwe tse di tshwanetseng go duelwa.

- **Molemirui** – ditekeletso tsa molemirui mabapi le tiro le botsogo ke tse dife? A kgwebo e rwala tekeletso ya ditšelete? A ditekeletso tse dingwe tsa kgwebo le lekgetho ke dife? Boedelimadi ba molemirui bo ntse jang? Molemirui o tshwanetse go neela eng e le tlhomamiso?
- **Tlelaemet** – ditekeletso ke dife mabapi le dineo tsa tlholego? Ditekeletso tsa matlholtihapelo tsa tlholego ke dife? Molemirui o tlala kgona go fenza ditekeletso jang?
- **Tiragalo ya go uma** – a molemirui o na le kitso, kgono ya go laola le go dirisa tsa thekenoloji tse di tlhokiwang go tsa-maisa kgwebo? A go na le tekeletso ya mešene/kgono go kgona go jwala di heketara tse molemirui a batlang go di dirisa? A go na le tekeletso ya tatlhego ya kumo/dijwalwa? A go na le tekeletso ya malwetse le disenyi tse dingwe? A go na le ditekeletso tsa bolaodi/tsa badiredi?
- **Tekeletso ya tokelelo** – a go na le ditekeletso dife mabapi le tokelelo, ke go re go na le mo ditokelelo di ka rekiwang, di teng mo di rekiwang, tlhotlhwa ya ditokelelo e ntse jang mo di ka rekiwang? Go busetsa madi a a adimilweng go lokela ditokelelo go ntse jang, ke go re bokana ba thobo bo kgonne go emela madi a a adimilweng? A ditaraglo tsa bolemirui tsa molemirui di ntse di le tsa maemo a a kwa godimo? A

molemirui o ntse a beeletsa mo mebung ka go dirisa menontsha e e oketsang kotlo mo mmung? A o bona go reka peo e e rurifatswitsweng e le ntlhakgolo go oketsa bokana ba thobo?

- **Dipeeletso** – a go na le tekelelso go kgwebo e tswang mo peeletsong e e phoso e e dirilweng? A molemirui o ne a tshepega go busetsa madi a a adimilweng mo dithulaganyong tse dingwe tse di mo adimileng madi? A tumo ya bokgwebo ya molemirui e ntse jang? A maemo a molemirui a go kopa madi mo dithulaganyong tse dingwe a ntse jang? Tsotlhe tse di tlaa sekasekwa gape le gape. Tiragalo e itsewe e le '**go rulaganya ke-melelo ya bonatla**' mme e tlaa kgonisa thulaganyo ya go adima madi go bona fa peeletsos e le kadimo e le e e bothhale.

- **Tekelelso ya marekisetso** – a molemirui o kgona go tlhaloganya tiragalo ya go rekisa? A o kgona go bofelela dikonteraka? A o na le ditsela tsa go rekisa tse di ka tshepiwang? A o uma kumo ya maemo a a kwa godimo?

GO TLOTLA SEEMO SA KADIMO

Balemirui ba ba leng lesego go thusiwa ka go adimiwa madi ka gale ba bona e le ntlhakgolo go busetsa madi a ba a adimileng ka nako e e setilweng le ka mokgwa o o dumalanweng. Go dira jalo go tlaa tlholo go na le serite fa go kopiwa madi gape. Fa molemirui a sa tlotle tiragalo e, le fa a ka bona thobo e kgolo, go tlaa mo tisetsa pelaelo ya thulaganyo e a e kopang go mo adima madi mme go mo tshwaela ka letshwao le le ntsho mo leineng la gagwe.

MME FA DILO DI SA TSAMAYE JAAKA GO SOLOFETSWE

Bontsi ba ditekelelso tse di ka tlhaselang molemirui fa a jwala dijwalwa e bile di leng ntle ga kgonagalo ya gagwe di tlhoka mokgwa wa go tsaya mongwe le mongwe ka go farologana fa go kwalwa konteraka ya go mo adima madi ka ntlha ya go busetsa madi. **Ntlha e leng botlhokwa gagolo ka lebaka le ke go bonagala ga dintlha tsotlhe le puisano**. Ka dinako tsotlhe nagana gore go mosola go thulaganyo e e adimang molemirui madi go thusa molemirui go laola ka tshwanno fa dilo di sa tsamaye jaaka go ne go solofelwa. Ka go dira jalo ka bobedi ba neela go oketsa boitshetletso mo kgaolokgwebo ya bolemirui mme gape ba thusa go supa tsela ya go netefatsa gore kwa mafelelong molemirui yo a neng a sokola go busetsa madi a nne mo mae-mong a go kgona go busetsa madi go thulaganyo e e mo adimileng madi.

Ka o le yo o sa kgoneng go busetsa madi go botoka go simolola ka dipuisano pele ga nako kwa ntlha ga go nna o emetse ba thulaganyo go simolola go botsa dipotso. Ga go thuse sepe go supa maikutlo a a se nang a botsalano go thulaganyo ya go adima madi. Ga a nna mmaba wa ntlha wa gago – ke kgwebo fela e e tshwanetseng go bona poelo ya madi a a dirisiwang (mme ka go adima madi – kgwebo ya gago e nnile nngwe ya dithulaganyo tse di tshwanetseng go naya poelo e!). Fa o didimala fela mme wa se duele jaaka go dumetswe, maemo a gago a go amogela kadimo a tlaa fokotsega, mme o tlaa feleletsa go kolota madi a mantsi go feta fa dikothao, dituelo le madi a a adimilweng a ntse a oketsega. Ka fa gongwe, fa o bua le thulaganyo e e go adimileng madi gantsi e tlaa leka go bona tsela e e ka dirisiwang go busetsa madi ka go oketsa nako e e tlhomilweng ya go busetsa madi le go fetola mokgwa wa go busetsa madi ka ntlha ya go oketsa maemo a gago a go kgona go busetsa madi a a adimilwang. Dikgetho tse dingwe tse di ka elwang tlhoko:

1. Duela morago ga nako e e setilweng mme duela ka botlalo.
2. Kopantsa sekoloto kgotsa madi a a adimilweng gape.
3. Dumela go rekisa dilwana tse dingwe tsa gago go kgona go busetsa madi a a adimilweng.
4. Bua le thulaganyo e e go adimileng madi mme leka go utlwana gore o tlaa busetsa madi jang.
5. Dira ntlha ya go busetsa madi nthakgolo – go ka tlhoka tshwetsho e boima ka ntlha ya go busetsa madi afe pele le gore o ka oketsa nako ya go busetsa afe morago.
6. Kopa thuso – batla thuso ya go thuswa ka go busetsa sekoloto mo ba ba itseng go ka go thusa mme a ba go busetsa mo tseleng e e tlhamaletseng.

Dikgetho tsotlhe tse di tlhoka gore wena o nne mo go boammaaruri mabapi le bothata ba gago ka ntlha ya pusetsa ya madi a kadimo. Ga go na nako e e amogelwang mo go yona o ka kgona go tlogela ditumalano tsa kgwebo ya gago mme wa dirisa madi a o a amogelang go duela dilo tse dingwe ... gakologelwa Diane 22:1 e e reng: '*Leina le le molemo le phala khumo e kgolo; go ratwa go gaisa selefera le gauta.*' ■

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein, 9301
■ 08600 47246 ■
■ Fax: 051 430 7574 ■ www.grainsa.co.za

MOETELEDEPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
■ 082 854 7171 ■ Kantoro: 012 943 8210
■ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ Kantoro: 012 943 8252
■ liana@grainsa.co.za

MOGATISANIMMOGO

INFOWORKS
Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie
■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8283

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mertz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabothaba (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8252 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha
■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 943 8277

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seësemane, Sesotho, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the
views of the writers and not that of Grain SA.

Maemo a masalela a mmidi a a ka romelwang ntle ka 2020/2021

JAAKA RE ITSE DITSHUPETSO TSA BOKANA BA KUMO KE BOKANA BA NAGA E E DIRISITSWENG GO JWALA LE BOKANA BA THOBO; LE GALE, DITSHUPETSO TSE PEDİ TSE DI IPAPISA LE MAEMO A BOSA. AKANYA KA KEOTLHOKO DIPELAELO TSE DI TLISWANG KE MAEMO A BOSA FA GO SWETSWA GO JWALWA, ATHIKELE E E TSAYA MAEMO, E LE DIKAO, A A FAROLOGANENG KA GO DIRISA KAKANYETSO YA KOMITI YA KAKANYETSO (KK) MABAPI LE BOKANA BA NAGA E E JWETSWENG LE BOGARE BA BOKANA BA THOBO GO SIMOLOLA (LENANEO LA 1).

**Ikageng Maluleke, moitseanape wa tsa boitsholelo yo mmotlana, Grain SA.
Romela emeile go
Ikageng@grainsa.co.za**

go na le bokana tlase ga ditono tse leng 1,5 ka dimilione mo setlheng mme go khividu fa go na le bokana godimo ga ditono tse di leng 1,5 ka dimilione. Fa go se na masalela a go romelwang ntle, disele di supiwa di le khividu ka mola.

Ga ya ka fa mojeng wa kakanyetso ya Komiti ya Kakanyetso, fa bokana ba kgaolo e e jwalwang e faralogana ka +5%, +10% kgotsa +15% godimo ga kakanyetso ya bogare ba bokana ba thobo bo bo leng 4,86 t/ha, go ka re tlogela ka masalela a a ka nnang ditono tse 1 618 488 le tse 2 842 868 tse di ka romelwang ntle. Ka maemo a bosa jaaka a ntse, go lebega gore go ka direga. Go ya ka fa molemeng wa kakanyetso ya Komiti ya Kakanyetso, fa bokana ba kgaolo e e jwalwang e faralogana ka +5%, +10% kgotsa +15% tlase ga kakanyetso ya bogare ba bokana ba thobo bo bo leng 4,86 t/ha, go ka re tlogela ka masalela a a ka nnang ditono tse 394 108 fela ka pharologano e e leng -5%, mme fa pharologano e e -10% le -15% go ka se sale sepe se se ka romelwang ntle.

Jaaaka re setse re supile, neelo le topo tsa sengwe sa botlhokwa, mo e le mmidi, di na le ditlamorago tse di tlhamaletseng mabapi le tlhotlhwa ya selo seo. Ka maselela a a ka romelwang ntle a a fetang ditono ka dimilione tse 1,5, tlhotlhwa ya mmidi e tlaa tsamaelana le tlhotlhwa ya tekanyetso ya thomeloteng (gongwe tlase); go ntse jalo ka ntlaa ya fa go ka ungwa go feta botlhokwa mme ga bonwa masalela. Ka maselela a a ka romelwang ntle a a leng kwa tlase ga ditono ka dimilione tse 1,5, tlhotlhwa ya mmidi e tlaa nna ya tekanyetso ya thomeloteng (gongwe godimo); go ntse jalo ka ntlaa ya bokana ba kumo bo bo leng tlase ga botlhokwa. Ka maemo a bosa jaaka a ntse, go uma go bonega gore go tlaa nna jaaka KK e ikaelela kgotsa fela godimo ga kakanyetso, mme go ka tlisa kgatelelotlase ya tlhotlhwa. ■

1 Dipalo tsa bothhokwa tsa neelo le topo tsa mmidi.

Bogothe ba Mmidi

Maikaelelo a go jwala a Komiti ya Kakanyetso plant (ha)	2 519 300
Bogare ba thobo (t/ha)	4,86
Thoto e e feteletsweng pele 2019/2020 (ditono)	1 700 000
Bogothe ba tiriso mo gae	11 500 000
Thoto e e elelang (dikgwedi tse di ka nnang 1,5) (ditono)	1 437 500

Motswedi: Grain SA, SAGIS, S&DEC, CEC

Gape, Lenaneo la 1 le supa tiriso ka 2019/2020 e le ditono tse di ka nnang 11,5 tsa dimilione, mo go ka nnang koketso ya 20% mabapi le magare a ditlha tse tharo tse di fetileng a a leng ditono ka dimilione tse 10,1. Bokana ba naga e e ikaeleltsweng go jwälwa le bona bo oketsegilwe ka mo go ka nnang 10% mabapi le ditlha tse di fetileng.

Lenaneo la 2 le supa kakanyetso ya Komiti ya Kakanyetso (KK) ya bokana ba kgaolo ya naga e e ka dirisiwang go jwala mmidi e e leng diheketrata tse 2 519 300 (mola o o tsphemeng), ka bogare bo bo ka nnang 4,86 t/ha (mola o o rapaletseng), mo go supang masalela a a ka nnang ditono tse 1 006 298. Masalela a a ka romelwang ntle a a supiwa mo kanoko ya tshisimogo a matala fa

2 Kanoko ya tshisimogo ya masalela a mmidi a a ka nnang teng fa go neiwa maemo a faroiganeng a bokana ba naga e e jwalwang le bokana ba thobo e e bonwang ka ngwaga wa go rekisa wa 2020/2021.

Yield (t/ha)	Area planted (ha)						
	< 1 500 000 ha	> 1 500 000 ha	-15%	-10%	-5%	+5%	+10%
No irrigation	2 141 405	2 267 370	2 393 335	2 519 300	2 645 245	2 771 230	2 897 195
3,36	-4 042 329	-3 619 132	-3 195 894	-2 772 662	-2 349 410	-1 926 162	-1 502 925
3,86	-2 671 622	-2 465 452	-2 099 227	-1 613 002	-1 326 777	-1 040 562	-64 327
4,36	-1 800 974	-1 255 767	-802 649	-263 383	295 855	645 063	1 394 270
4,86	-890 272	-218 082	394 108	1 006 298	1 618 488	2 230 678	2 842 868
5,36	240 431	915 603	1 590 776	2 265 948	2 941 120	3 616 293	4 291 465
5,86	1 311 133	2 049 288	2 787 443	3 525 598	4 263 753	5 001 908	5 740 063
6,36	2 381 836	3 182 973	3 984 111	4 785 248	5 586 385	6 387 523	7 188 660
6,86	3 452 538	4 316 658	5 180 778	6 044 898	6 909 018	7 773 138	8 637 258

Motswedi: Grain SA, SAGIS, S&DEC, CEC